

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
σε συνεργασία με το
ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών
με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης»

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ- ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

THE CONTRIBUTION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION TO THE SOCIO- EMOTIONAL DEVELOPMENT OF PEOPLE WITH DISABILITIES

της

Κωνσταντινιάς Ψαρρή

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται
Στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του
Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
Του Τ.Ε.Φ. – Δ.Π.Θ. σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο
Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών
Με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης»

Εγκεκριμένο από την τριμελή επιτροπή:

1^{ος} Επιβλέπων: Ζωή Καραμπατζάκη, Συνεργαζόμενη Ερευνήτρια - ΕΚΕΦΕ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

2^{ος} Επιβλέπων: Κατσαντώνη Σπυριδούλα, Συνεργάτης- Ερευνήτρια - ΕΚΕΦΕ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

3^{ος} Επιβλέπων: Γούπος Θεόδωρος, Συνεργάτης- Ερευνητής - ΕΚΕΦΕ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

Κομοτηνή/Αθήνα

2021

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση βοηθά τον άνθρωπο να μάθει περισσότερα για το περιβάλλον του, να κατανοήσει ότι η σχέση μεταξύ τους είναι αμφίδρομη και να αποκτήσει οικολογική συνείδηση. Έχει τη δύναμη να μεταμορφώσει όχι μόνο τη ζωή του ατόμου αλλά και της κοινωνίας ολόκληρης. Ενημερώνει και εμπνέει. Επηρεάζει τις στάσεις. Παρακινεί τη δράση. Η Π.Ε. είναι ένα βασικό εργαλείο για την δημιουργία μιας υγιούς κοινωνίας στην οποία δεν υπάρχουν διακρίσεις. Τα άτομα με νοητική αναπηρία διαφέρουν από τα υπόλοιπα ως προς τις σωματικές, συναισθηματικές και κοινωνικές τους ικανότητες. Ωστόσο, τα περισσότερα άτομα με αναπηρία είναι ικανά για ανεξάρτητη ή ημιανεξάρτητη ζωή με τη σωστή ειδική εκπαίδευση. Η περιβαλλοντική και η ειδική εκπαίδευση έχουν πολλά κοινά και ο συνδυασμός τους μπορεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη των γνωστικών και κοινωνικο-συναισθηματικών ικανοτήτων σε άτομα με νοητική αναπηρία.

Η παρούσα έρευνα μέσω της ανασκόπησης της σχετικής βιβλιογραφίας, επιχειρεί να διαπιστώσει εάν και σε ποιο βαθμό μπορεί η εφαρμογή περιβαλλοντικών προγραμμάτων να βοηθήσει τα άτομα με νοητική αναπηρία να κατανοήσουν τις περιβαλλοντικές έννοιες και να αναπτύξουν τις συναισθηματικές και κοινωνικές τους δεξιότητες.

Λέξεις κλειδιά: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Ειδική Εκπαίδευση, Νοητική Αναπηρία, Κοινωνικο- συναισθηματική ανάπτυξη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλευριάδου Α., Γκιαούρη Στ. (2011). *Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη παιδιών με νοητική αναπηρία και σύνδρομο Down: Ανίχνευση δυσκολιών και προτάσεις παρέμβασης*. Κοζάνη: En-tiposis

Αλεξιάδης, Α. (2015). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Άτομα με Νοητική Αναπηρία. Σχεδιασμός, εφαρμογή και αξιολόγηση προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με θέμα «Η δική μας αυλή» στο Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Κεντρικής Μακεδονίας*. Μεταπτυχιακή εργασία. Α.Π.Θεσσαλονίκης

American Association on Intellectual and Developmental Disability –A.A.I.D.D. (2021). Official website: www.aaid.org

American Psychiatry Association (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (fourth edition)*. USA: Washington, DC.

Αμπράζης, Α. (2015). *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και οι Μαθητές με Νοητική Αναπηρία: Μια εφαρμογή στο ΕΕΕΕΚ Φλώρινας*. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Βασιλείου, Γ. (1998). *Τα εκπαιδεύσιμα νοητικά καθυστερημένα παιδιά και έφηβοι*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Anderson, D. H., Trinh, S. M., Caldarella, P., Hansen, B. D., & Richardson, M. J. (2017). Increasing positive playground interaction for kindergarten students at risk for emotional and behavioral disorders. *Early Childhood Education Journal*, 46(5), 487–496. doi: 10.1007/s10643-017-0878-2

Αντωνιάδης, Δ.(2012.) *Περιβαλλοντική Ηθική και Εκπαίδευση*. Μεταπτυχιακή εργασία. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Barazza, L., Duque- Aristiza-bal., A. & Rebolledo, G. (2003). Environmental Education: From policy to practice. *Environmental Education Research*, 9(3), 347-357.

Baurain, C., & Nader-Grosbois, N.(2009b). Régulation émotionnelle en fonction du climat interactif chez des enfants tout-venant et avec une déficience intellectuelle. In N. Nader-Baurain, C. & Nader-Grosbois, N. (2011). Socio-emotional regulation in children with intellectual disability and typically developing children in interactive contexts. *The Journal of Science Direct*. 6 (2) , 75-93

Berman, D. S., & Davis-Berman, J. (2005). Positive psychology and outdoor education. *The Journal of Experiential Education*, 28(1), 17-24.

Berger, R. (2006). Using contact with nature, creativity and rituals as a therapeutic medium with children with learning difficulties: A case study. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 11(2), 135-146.

Bialeschki, M. D. (1981). Environmental education needs of special populations. *The Journal of Environmental Education*, 13(1), 39-44.

Boat , T., & Wu, J. (2015). *Mental Disorders and Disabilities Among Low-Income Children*. Washington, DC: THE NATIONAL ACADEMIES PRESS

Borkowski, J.G., Peck, V.A. & Damberg, P.R. (1986) Attention, Memory and Cognition. In: Matson, M & Mulick, J. (eds) *Handbook of Mental Retardation*. Pergamon Press.

Campione, J.C., Brown, A.L., Ferrara, R.A.(1982) Mental retardation and intelligence. In: Sternberg, R.J. (ed.) *Handbook of Human Intelligence*. Cambridge University Press.

Chawla, L. (2018). Aatc keynote address: Nature-based learning for student achievement and ecological citizenship. *Curriculum & Teaching Dialogue*, 20(1/2)

Cooper, A. (2015). Nature and the outdoor learning environment: The forgotten resource in early childhood education. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 3(1), 85–97.

Crompton, J. L., & Sellar, C. (1981). Do outdoor education experiences contribute to positive development in the affective domain? *Journal of Environmental Education*, 12(4), 21-29.

Cuskelly, M., Zhang, A., & Gilmore, L. (1998). The importance of self-regulation in young children with Down syndrome. *International Journal of Disability, Development and Education*, 45, 331-341.

Γέρουλα Μ.(2018). Η αγωγή των παιδιών με νοητική καθυστέρηση. *Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης*, 8 doi.org/10.12681/edusc.2662

Dandashi, A., Karkar, A., Saad, S. etc (2014). Enhancing the Cognitive and Learning Skills of Children with Intellectual Disability through Physical Activity and Edutainment Games. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 11(6), doi.org/10.1155/2015/165165

Δεληγιαννίδου, Β.Σ.(2009). *Εφαρμογή προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε άτομα με ελαφρά και μέτρια νοητική υστέρηση. Η περίπτωση της επαγγελματικής κατάρτισης και*

κοινωνικής ένταξης της Μέριμνας Παιδιού Κατερίνης. Μεταπτυχιακή Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Δημακοπούλου, Μ. (2010). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Π.Ε.) και Ειδική Αγωγή (Ε.Α) στο σημερινό σχολείο: κοινοί ορίζοντες. *Πρακτικά 5ου Συνεδρίου της Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.*, Ιωάννινα: Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.

Δημητρίου, Α. (2005). Αντιλήψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για περιβαλλοντικά ζητήματα. Αθήνα: Ατραπός

Δημητρίου, Α. & Δεληγιαννίδου, Σ.Β. (2011) Εφαρμογή προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε άτομα με ελαφριά και μέτρια νοητική υστέρηση. Η περίπτωση της επαγγελματικής κατάρτισης και κοινωνικής ένταξης της Μέριμνας Παιδιού Κατερίνης (σελ. 463-474). Στο: Π. Φωκιάλη, Γ. Ξανθακού, Ν. Ανδρεαδάκης (Επιμ.). *Διεργασίες σκέψης στο σχολείο και την κοινωνία*. Τόμος Β. Αθήνα: Πεδίο.

Διαμαντοπούλου, Χ., & Δουσόπουλος, Σ. (2015). Δύο συνεργαζόμενα Περιβαλλοντικά Προγράμματα Ειδικής Αγωγής. *Πρακτικά 7ου Πανελλήνιου Συνεδρίου : «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Εκπαίδευση για την Αειφορία. Αλλάζοντας στάσεις και συμπεριφορές μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα, έρευνα, σχολικά δίκτυα, δράσεις και δραστηριότητες στην Ελλάδα»*, Βόλος: Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε.

Δίτσιου, Μ. (2002). *Αξιολόγηση του προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης Πρώτη Γνωριμία με τους Φυσικούς Πόρους: από την παραγωγή στην κατανάλωση*. Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Dominguez, L., & Schilling, M. (2013). Connecting Students with Special Needs to the Environment. *Green Teacher*. Ανακτήθηκε 18/05/2021 από: <https://greenteacher.com/connecting-students-with-special-needs-to-the-environment/>

Dougherty, J., Moran, J.D.III. (1983) The relationship of Piagetian stages to mental retardation. *Education and Training of the Mentally Retarded*, 18, 260-265.

Dowdell, K., Gray, T., & Malone, K. (2011). Nature and its influence on children's outdoor play. *Journal of Outdoor and Environmental Education*, 15(2), 24–35. doi: 10.1007/bf03400925

Downing, J., & Eichinger, J. (2003). Creating learning opportunities for students with severe disabilities in inclusive classrooms. *Teaching Exceptional Children*, 36(1), 26-31.

DSM-IV. (1994). American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual (4th εκδ.). Washington DC: American Psychiatric Association.

DSM-V. (2013). American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual (5th εκδ.). Washington DC: American Psychiatric Association.

Durkin, M.S., Schupf, N., Stein, Z.A.& Susser, M.W.(2007). *Public health and preventive medicine*. Wallace R, editor Stamford, CT: Appleton & Lange

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (1997). Η εκπαιδευτική πολιτική της ένταξης των ανάπηρων παιδιών στη βασική εκπαίδευση (προβληματισμοί-προϋποθέσεις-προοπτικές)», στο Τάφα, Ε. (επιμ.), *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς*, (σελ. 246-260). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Ζώνιου- Σιδέρη, Α. (2011). *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευση τους. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*. Αθήνα : Πεδίο

Ζυγούρη, Ε. (2005). *Αξιολόγηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης: Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Faber Taylor, A., & Kuo, F. (2009). Children With Attention Deficits Concetrate Better After Walk in the Park. *Journal of Attention Disorder*, 12(5), 402-409. doi:10.1177/1087054708323000.

Frantz, C. M., & Mayer, F. S. (2014). The importance of connection to nature in assessing environmental education programs. *Studies in Educational Evaluation*, 41, 85-89. <http://doi.org/10.1016/j.stueduc.2013.10.001>

Fox, P., & Avramidis, E. (2006). An evaluation of an outdoor education programme for students with emotional and behavioural difficulties. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 8(4), 267-283. doi:10.1080/13632750300507025

Gautheron, O. (2014). Teachers' perceptions of the effects of nature-based learning on junior level students. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/Teachers%27-Perceptions-of-the-Effects-of-Learning-on-Gautheron/6f9dadff2d7aa3324c45eb30094360612b8cc6ee>

3324c45eb30094360612b8cc6ee

Giachero, A., Quadrini, A., Pisano, F.etc, (2021). Procedural Learning through Action Observation: Preliminary Evidence from Virtual Gardening Activity in Intellectual Disability. *Brain Sci.* 11(6), 766; <https://doi.org/10.3390/brainsci11060766>

- Grimwood, B. S. R., Gordon, M., & Stevens, Z. (2018). Cultivating nature connection: Instructor narratives of urban outdoor education. *Journal of Experiential Education*, 41(2), 204–219. <https://doi.org/10.1177/1053825917738267>
- Grosbois, N.N. (2009). *Résilience, régulation et qualité de vie : concepts, évaluation et intervention*. UCL Presses universitaires de Louvain
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology*, 39, 281–291
- Henley, M.A. (1980) Developmental model for the education of the children evaluated mentally retarded. Paper presented at the Annual Presidential Lecture Series (1st, Westfield, MA).
- Heward, W.(2011). *Exceptional children, an introduction to special education*. Αθήνα: Τόπος (Μοτίβο εκδοτική)
- Hoover, J.H., Wade, M.G. (1985) Motor learning theory and mentally retarded individuals: a historical review. *Adapted Physical Quarterly*, 2, 228-252.
- Hussein, H. (2010). The influence of Sensory Gardens on the Behaviour of Children with Special Education Needs. *Science Direct*. Volume 38, Pages 343-354. Ανακτήθηκε 18/05/2021 από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281200835X?via%3Dihub>
- Jahoda, A. Pert, C. & Trower, P. (2006). Socioemotional Understanding and Frequent Aggression in People with Mild to Moderate Intellectual Disabilities: Recognition of Facial Affect and Role-Taking Abilities. *American Journal on Mental Retardation*, 111, 77-89.
- Jordan, C., & Chawla, L. (2019). A coordinated research agenda for nature-based learning. *Frontiers in Psychology*, 10, 766. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00766>
- Idrees, S., & Faize, F. (2014). Improving adaptive skills in a child with mental retardation: a case study. *International Journal of Academic Research*, 6(3), 265-268. doi:10.7813/2075-4124.2014/6-3/B.39.
- I.U.C.N. (1970). *International Working Meeting on Environmental Education in the School Curriculum*. Carson City- Nevada, U.S.A.

Ιωαννίδη Β. (2006). Εισαγωγή καινοτομιών στην Ειδική Αγωγή. Αθήνα:ΤΥΠΩΘΗΤΩ

Kahn, P., Kellert Jr., Kellert, St.(2002). Children and Nature: Psychological, Sociocultural and Evolutionary Investigations. Massachusetts: The MIT Press

Kauffman J.-Hung L., 2009. Special education for intellectual disability: Current trends and perspectives, *Psychiatry* 22(5):452-6

Kauffman, W. (2018). Intellectual disability's introduction in the DSM-5: What's the impact?. www-spectrumnews-org.

Khakzand, M. & Aghabozorgi, K. (2015). Achievement to Environmental Components of Educational Spaces for Iranian Trainable Children with Intellectual Disability. *Journal of Science Direct*. 201, 9-18, doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.08.113

Kimbell, A. R., Schuhmann, A., Brown, H., Kellert, S. R., Bruyere, B., Teel, T., & Newman, P. (2009). More kids in the woods: Reconnecting Americans with nature/RESPONSE: Reflections on the article "more kids in the woods: Reconnecting Americans with nature". *Journal of Forestry*, 107(7), 373-379.

Kiser, B. (2015). Early child development: Body of knowledge. *Nature*, 523, 286-289. 10.1038/523286a

Klein, N., Safford, P. (1977) Application of Piaget's Theory to the study of thinking of the mentally retarded children: a review of research. *The Journal of Special Education*, 11, 201-216.

Κουτσούκη, Δ. (1997) *Ειδική Φυσική Αγωγή. Θεωρία και Πρακτική*. Αθήνα: Δ. Κουτσούκη.

Λάππα, Χρ. (2010). *Ανάπτυξη προγραμμάτων εκπαίδευσης με στόχο την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση ατόμων με ειδικές ανάγκες και την κοινωνική τους ενσωμάτωση*.

Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Lappa, C., Kyparissos, N., & Paraskevopoulos, S. (2011). Teaching conversation in small groups of children and adults with moderate and severe mental retardation. *European Journal of Behavior Analysis*, (12), 249-262. doi: 10.1080/15021149.2011.11434368.

Lappa, C., Kyparissos, N., & Paraskevopoulos, S. (2017). Environmental Education at the Special School: Opinions of Special Education Teachers.Natural Sciences Education. *Journal of Natural Resources and Life Sciences Education*, 46(1), 1- 10. doi:10.4195/nse2017.02.0004.

Λάππα, Χρ., Μαντζίκος, Κ. & Παρασκευόπουλος, Σ. (2019). Η Συμβολή της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Εκπαίδευση των Παιδιών με Αναπηρίες ή/και Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες: Οι Απόψεις των Εκπαιδευτικών. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 8(1), 1-16. doi: 10.12681/hjre.19473.

Lappa, C., & Mantzikos, C. (2019). Teaching social skills in small groups of children with multiple disabilities: motor and intellectual disabilities. An intervention program. *European Journal of Special Education Research*, 4(1), 57-77. doi: 10.5281/zenod.

Lappin, E. (1984). Outdoor education for behavior disordered students. Las Cruces, NM: ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools.

Λεζγίδου, Α., Θεοφανίδου Ι., Βάσιου Αικ. (2019). Συναισθηματικές ικανότητες και προκοινωνικές /επιθετικές συμπεριφορές: Μελέτη με φοιτητές/τριες παιδαγωγικών τμημάτων. *Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης*, (σελ. 427-437). Αθήνα: ΕΚΠΑ

Legault, L. & Pelletier, L. (2000). Impact of an environmental education program on students' and parents' attitudes, motivation, and behaviours. *Canadian Journal of Behavioural Science* 32(4):243-250

Leslie, E.(2018). How Environmental Education Based Camps Can Create An Inclusive Opportunity To Ensure Children With Autism Have A Positive And Meaningful Experience. *School of Education Student Capstone Projects*. 246.

Λιαράκου, Γ., (2002) Περιβαλλοντική εκπαίδευση: ένα εργαλείο για την ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στη γενική εκπαίδευση. *Σύγχρονη εκπαίδευση*, 124, 104-100.

Λουκέρης, Δ., & Ταβουλάρη, Ζ. (2002). Εκπαίδευση για βιώσιμη ανάπτυξη η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Συγκριτική θεώρηση της θεματολογίας που αναδεικνύεται στα μαθήματα "Μελέτη του Περιβάλλοντος" και "Πρώτα βήματα στην επιστήμη" στην Ελλάδα και στην Κύπρο αντίστοιχ. Σε Α. Γαγάτσης , Λ. Κυριακίδης, Ν. Τσαγγαρίδου, Ε. Φτιάκα, & Μ. Κουτσούλης (Επιμ.), *VII Παγκύπριο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου*, (σσ. 113-122). Λευκωσία.

Λουμπαρδιά Ε. (2008). *Εκπαιδευτικές εφαρμογές στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Πειραιά

Louv, R. (2008). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Chapel Hill, NC: Algonquin Books of Chapel Hill.

Matheson, E. & Jahoda, A., (2005). Emotional understanding in aggressive and nonaggressive individuals with mild or moderate mental retardation. *American journal of mental retardation*, 110(1):57-67.

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2001). Emotional intelligence as zeitgeist, as personality and as a mental ability. In R. Bar-On & J.D.A. Parker (Eds.). *The handbook of emotional intelligence. Theory, Assessment, Developmental and Application at Home, School, Work Place*. San Francisco: Jossey Bass

Mccallum, M. & Mutrie, N. (2003). Research Section: The Potential Benefits of Outdoor Development for Children with Special Needs. *British Journal of Special Education* 24(1):31 - 38

McCormick, P., Campbell, J.W., Pasnak, R., & Perry, P. (1990) Instruction on Piagetian concepts for children with mental retardation. *Mental Retardation*, 28, 359-366.

Mercier, M., Delville, J. (1994). Βίωμα του σώματος, της σεξουαλικότητας και του συναισθήματος στα νοητικά καθυστερημένα άτομα. Στο: Καϊλα, Μ, Πολεμικός, Ν., & Φιλίππου, Γ. (eds) *Άτομα με ειδικές ανάγκες*. Α', Β' τόμοι. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Mirrahmi, S., Tawil, N., Abdullah, N., Surat, M., & Usman, I. (2011). Developing Conducive Sustainable Outdoor Learning: The Impact of Natural Environment on Learning, Social and Emotional Intelligence. *The 2nd International Building 75 Control Conference 2011*, (σσ. 389 – 396). University Kebangsaan Malaysia. doi:10.1016/j.proeng.2011.11.181.

Moore, A., Lynn, K., and Thomas, AK (2016). Engaging students in science through a nature hike: a case of two students with ADHD. *Am. J. Undergrad. Res.* 13, 73–80.

Moore, C. D., (2001). Reassessing emotion recognition performance in people with mental retardation: A review. *American Journal on Mental Retardation*, 106, 481-502.

Mohamed E, Kindudo M., Tagelseed M. (2006). Environmental Education and public Awareness, Workshop on Post Conflict National Plan for Environmental Management in Sudan. Khartoum, Sudan 18-20 July, 2006

Moseley, C., Reinke, K., & Bookout, V. (2002). The effect of teaching outdoor environmental education on preservice teachers' attitudes toward self-efficacy and outcome expectancy.

Balancing Environmental and Special Education in Ontario's Elementary Classrooms 50. *The Journal of Environmental Education*, 34(1), 9-15.

Μπαλαφούτη- Βλάχου Α., (2004). Πρακτική εφαρμογή προγραμμάτων ένταξης παιδιών με νοητική καθυστέρηση. Στο Ζώνιου- Σιδέρη Α. (επιμ): *Σύγχρονες ενταξιακές Προσεγγίσεις* (σελ:121-150). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Μπαλέτα, Δ. (2017). *Διερεύνηση εφαρμογής περιβαλλοντικών προγραμμάτων σε ειδικά σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Μπεκιαρίδου, Α. (2005). Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην ειδική αγωγή. *Πρακτικά 1ου Συνεδρίου σχολικών προγραμμάτων και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης*, (σσ. 512-516). Ισθμός Κορίνθου: Σ.Π.Π.Ε

Μπούτσκου Ε. (2006). Περιβαλλοντική και Ειδική Αγωγή: Αναδυόμενοι προβληματισμοί. *2ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Π.Ε. «Προς την Αειφόρο Ανάπτυξη: Φυσικοί Πόροι – Κοινωνία Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»*, Αθήνα.

Newman, Gr., (2020). Nature-Based-Learning for Students with Disabilities. *Culminating Projects in Special Education*. 93

Παντελιάδου, Σ. (1995). Η θέση των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στις συνηθισμένες τάξεις: μια ερευνητική προσέγγιση. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.82-83, (90-96)

Papazoglou, A., Jacobson, L., Kaufmann W., Zabel, A. (2014). To ID or not to ID? Changes in classification rates of intellectual disability using DSM-5. *National Center for Biotechnology Information*, 52(3):165-74. doi: 10.1352/1934-9556-52.3.165.

Pereira, C.M.& Faria, S.M.(2014). Do you feel what I feel? Emotional development in children with ID. *Journal of Science Direct*, 165 (2015) 52 – 61

Πέτρου, Σ., & Κορφιάτης, Κ. (2015). Οι Σχολικοί Κήποι ως Καινοτόμα Περιβάλλοντα Μάθησης: Το Εκπαιδευτικό Υλικό «Σχολικοί Λαχανόκηποι: Σκέφτομαι, Συνεργάζομαι-Δρω». *Για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, 8(53).Ανάκτηση από <https://www.peakpemagazine.gr/issue/482>.

Πολυχρονοπούλου- Ζαχαρόγεωργα, Σ. (1995). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: Γραφικές Τέχνες

Πολυχρονοπούλου, Σ. (1996). *Νοητική υστέρηση*. Σημειώσεις για το Μ.Π.Σ. Ειδικής Αγωγής του Π.Τ.Δ.Ε.- Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Πολυχρονοπούλου, Σ. (2004). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες: Νοητική υστέρηση, ψυχολογική κοινωνιολογική και παιδαγωγική προσέγγιση* (Τόμος Β'). Αθήνα: Ατραπός.

Prabawini, B., Hanika, I. M., Pradhanawati, A., & Budiatmo, A. (2017). Primary schools eco-friendly education in the frame of education for sustainable development. *International Journal of Environmental and Science Education*, 12(4), 607–616.

Reynolds, B.A., Zupanick, C.E., & Dombeck, M.(2017). Effective Teaching Methods For People With Intellectual Disabilities. Ανάκτηση από www.Mentalhelp.net

Rimmer,J.H., Braddock, D. & Fujiura, G. (1994) Congruence of three indices for obesity in a population of adults with mental retardation. *Adapted Physical Quarterly*, 11, 396-403.

Rynders, J. E., Schleien, S. J., & Mustonen, T. (1990). Integrating children with severe disabilities for intensified outdoor education: Focus on feasibility. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 28(1), 7-14.

Sailakumar, S., & Naachimuthu, K. P. (2017). A phenomenological approach to understand the nature-based experiences and its influence on holistic development. *Indian Journal of Positive Psychology*, 8(2), 186–195

Salvador-Carulla, L., Reed, G. M., Vaez-Azizi, L. M., Cooper, S. A., Martinez-Leal, R., Bertelli, M., Saxena, S. (2011). Intellectual developmental disorders: Towards a new name, definition and framework for “mental retardation/intellectual disability”. *World Psychiatry*, 10(3), 175–180.

Sappok T., Budczies J.k.a., (2013) Emotional Development in Adults with Autism and Intellectual Disabilities: A Retrospective, Clinical Analysis. *Plos One*. doi.org/10.1371/journal.pone.0074036

Schalock, R. L. (2011). The evolving understanding of the construct of intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 36(4), 227–237

Schleien, S. J., Hornfeldt, D. A., & McAvoy, L. H. (1994). Integration and environmental/outdoor education: The impact of integrating students with severe developmental disabilities on the academic performance of peers without disabilities. *Therapeutic Recreation Journal*, 28(1), 25-34.

Seyedehzahra M.,Tawil, N.M.,Abdullah, N.A.G. & Usman, I.M.S. (2011). Developing Conducive Sustainable Outdoor Learning: The Impact of Natural environment on Learning, Social and Emotional Intelligence. *The Journal of Science Direct*, 20,389-396

Shiderman, R. (2016). *Meeting Different Needs: Balancing Environmental and Special Education in Ontario's Elementary Classrooms*. Master of Teaching. University of Toronto

Σιβρής, Π. (2020). *Γνώσεις και Απόψεις Εκπαιδευτικών Γενικής και Ειδικής Αγωγής σχετικά με τα Οφέλη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στους μαθητές με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Stainback, W. & Stainback, S. (1990). *Support networks for inclusive schooling*. Baltimore: Paul H. Brookes.

Στασινός, Δ. (2016). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020 plus*. Αθήνα: Παπαζήση

Stavrianos, A., & Spanoudaki, A. (2015, April). The impact of environmental educational program of a school garden on pupils with intellectual disabilities - A comparative approach. *Open Journal of Social Sciences*, (3), 39-43. doi:10.4236/jss.2015.34005.

Stein, N. C., Trabasso, T., & Liwag, M. (2008). Advances in modeling emotion and thought: the importance of developmental, online, and multilevel analyses. In M. Lewis, J. M. Haviland, & L. F. Barret (Eds.), *Handbook of emotions* (pp. 574–586). New York: Guilford Press

Szczytko, R., Carrier , S., & Stevenson, K. (2018). Impacts of Outdoor Environmental Education on Teacher Reports of Attention, Behavior, and Learning Outcomes for Students With Emotional, Cognitive, and Behavioral Disabilities. *Frontiers in Education*, 3, 1-10. doi:10.3389/feduc.2018.0004

Τάφα, Ε. (2011β). Η εκπαίδευση των παιδιών της προσχολικής ηλικίας και ο ρόλος των παιδαγωγών. Στο Κ. Χρυσάφιδης & Ρ. Σιβροπούλου (Επιμ.), *Αρχές και προοπτικές της προσχολικής εκπαίδευσης* (σελ. 205-232). Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη

Taylor, A., & Kuo, F. (2006). Is contact with nature important for healthy child development? State of the evidence. In C. Spencer & M. Blades (Eds.), *Children and their environments: learning: Using and designing spaces* (pp. 124-140). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511521232.009 Wilson

Thirion-Marissiaux, A. F., & Nader-Grosbois, N. (2008). Theory of Mind “emotion”, developmental characteristics and social understanding in children and adolescents with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, 29(5), 414–430

Thompson, R. A. (2011). Emotion and emotion regulation: two sides of the developing coin. *Emotion Review*, 3(1), 53–61

Τζιώνης, Ι. (2020). *Η περιβαλλοντική εκπαίδευση και ειδική αγωγή: απόψεις των εκπαιδευτικών της Ρόδου*. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Τρομπούκης, Απ. (2000). *Η φιλοσοφία της φύσης στην περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Διδακτορική εργασία. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Τσαμπούκου-Σκαναβή, Κ.(2004). *Περιβάλλον και Επικοινωνία: Δικαίωμα στην Επιλογή*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, (2021). Εκπαιδευτικός νόμος για την Ειδική Αγωγή και την Εκπαίδευση Ατόμων με Αναπηρία ή με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες (Υπ’ Αρίθμ. 3699, ΦΕΚ Α’§§ 199-1-37). Αθήνα: Υ.Ε.Π.Θ.

UNESCO (2021). The international workshop on environmental education. (Belgrade,Yugoslavia, 1975).Final report. Paris. UNESCO. (1978). Intergovernmental conference in environmental education (Tibris, USSR,1977). Paris. Unesco. (1984). Evaluating Environmental Education. A practical guide for teachers.

Vieillevoye, S & Nader-Grosbois, N. (2008). Self-regulation during pretend play in children with intellectual disability and in normally developing children. *Journal of Science Direct*, 29(3),256-272

Volk, T. L., & Cheak, M. J. (2003). The effects of an environmental education program on students, parents, and community. *The Journal of Environmental Education*, 34(4), 12-25.

Wilson, R. A. (1994). Integrating outdoor/environmental education into the special education curriculum. *Intervention in School and Clinic*, 29(3), 156-159.

Φλογαΐτη, Ε. (1999). Προσεγγίσεις στην αξιολόγηση και την περιβαλλοντική εκπαίδευση. *Περίληψεις Ανακοινώσεων 1ου Πανελλήνιου Συνεδρίου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Αθήνα Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία, (σσ . xi-xx). Αθήνα: ΠΕΕΚΠΕ.

Φλογαΐτη, Ε. (2006). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Φωτόπουλος Τ. (2002). *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Χαλεπλής Σπ., (2008). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Μια διάσταση της εκπαίδευσης που συμβάλλει στο χτίσιμο μιας νέας κοσμοαντίληψης για το περιβάλλον και τον άνθρωπο. *Επιστημονικό Βήμα*, τ. 9, (159-174).

Χρηστάκης, Κ., Κρητικού, Α., Μαγκούτη, Ζ., Μπαλκίζας, Ν., Μπελεγράτη, Χ., & Υφαντή, Ε. (2013). Προγράμματα και Στρατηγικές διδασκαλίας για παιδιά και εφήβους με Νοητική Υστέρηση. *3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ειδικής Αγωγής με Διεθνή Συμμετοχή*, (σσ. 1-40) . Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών

Windhorst, E., & Williams, A. (2016). Bleeding at the roots: Post-secondary student mental health and nature affiliation. *Canadian Geographer*, 60(2), 232–238. <https://doi.org/10.1111/cag.12273>

World Health Organization (WHO). (2021). Mental Health- New Understanding, New Hope.

Pessoa, L.(2010). Emergent processes in cognitive-emotional interactions. Ανακτήθηκε 19/05/21 από: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3117594/>

Zigler, E. (1970). Development versus difference theories of mental retardation and the problem of motivation. *American Journal of Mental Deficiency*, 73, 536-556.